

ВІДГУК

офіційного опонента про дисертацію Лілії Владиславівни Федорюк
“Концепт *смерть* в українській когнітивно-мовній картині світу:
структура, статика і динаміка”, подану до захисту на здобуття наукового
ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності
10.02.01 – українська мова

Одним з найперспективніших напрямів сучасної лінгвістики вже котрий рік залишається когнітивний. Мета наукових пошуків лінгвокультурологів різних країн полягає в моделюванні національних мовних картин світу, а просування до цієї мети можна порівняти зі складанням пазлу, фрагментами якого є окремі концепти. Оскільки певні концепти, як-от: *життя, смерть, людина, час, простір, любов* тощо формують сегменти мовних картин світу чи не кожного народу, надзвичайно важливо виявити їхні типологічні й національно-специфічні ознаки. Саме тому студіювання зазначених концептів не втрачає актуальності. Попри те, що в сучасному мовознавстві представлена значна кількість досліджень концепту *смерть*, опонована дисертація вирізняється науковою новизною, адже присвячена вивченню специфіки вербалізації універсального концепту в національному, а саме українському, художньому дискурсі.

Успішному проведенню дослідження сприяло правильне усвідомлення його мети та адекватне формулювання завдань. Варто наголосити на вдалій композиції дисертаційної роботи, яка не просто скерована на максимально повний опис аналізованого концепту, а й моделює його структуру, що робить виклад легким для сприйняття й зрозумілим у доведенні.

Зміст першого розділу “Статус концепту в національній когнітивно-мовній картині світу: теоретико-методологічні засади” переконує в ґрунтовній теоретичній та методологічній підготовці Л.В. Федорюк, у її обізнаності із сучасною проблематикою концептології та лінгвокультурології, у вмінні аналізувати різні підходи до студіювання концептів, порівнювати та узагальнювати їх, обирати найбільш адекватний інструментарій дослідження.

Особливу увагу дисертантка присвятила розглядові складних питань лінгвокультурології, зокрема тих, що стосуються кореляції понять концепт і поняття, концепт і образ, концепт і символ, а також концептуальна картина світу, мовна картина світу та когнітивно-мовна картина світу. Пані Лілія з-поміж розмаїття індивідуально-авторських модифікацій запропонованої Т. ван Дейком методики аналізу концептів за підґрунтя дослідження концепту *смерть* обирає алгоритми М. Піменової, Ж. Краснобаєвої-Чорної та В. Маслової, вибудовуючи власну шестиетапну схему аналізу. Ця схема охоплює з'ясування й опис 6-ти складників концепту *смерть* (мотиваційного, поняттєвого, образного та ціннісного (на одному етапі аналізу), символічного й асоціативного) та висвітлення сценарію концепту “для встановлення способів осмислення смерті як події” (с. 67).

У II розділі “Лексикографічно-респондентна об’єктивація концепту *смерть*” Л.В. Федорюк з’ясувала мотиваційний і поняттєвий складники досліджуваного концепту, схарактеризувала лексичні й фразеологічні засоби сучасної української мови, які їх актуалізують, а також описала синтагмальні й парадигмальні відношення, в які вступають вербалізатори цього концепту. Істотно впливає на позитивну оцінку опонованої праці й окреслення асоціативного поля номінатами концепту *смерть*, вибудованого за результатами проведеного лінгвістичного експерименту.

III розділ “Лексико-семантичні засоби реалізації концепту *смерть*” спрямований на висвітлення образного, ціннісного та символічного складників зазначеного концепту. Цікаві результати дало застосування сценарного підходу до аналізу концепту *смерть*. Зокрема, дисертантка описала притаманні концептові *смерть* емотивний та подієвий сценарії, наголосивши, що більш значущим є саме емотивний. Йому притаманні чотири етапи: 1) переживання, пов’язані з очікуванням смерті (потяг до смерті, цікавість, бажання/ небажання померти, мрія померти); 2) виникнення почуттів, пов’язаних з настанням смерті (печаль, біль, релігійний страх або ж радість, щастя, полегшення); 3) безпосередня реакція на подію (горе та його зовнішні прояви); 4) засоби

подолання негативних емоцій (смиріння, співчуття). Подієвий сценарій охоплює три етапи: 1) каузатор події; 2) власне-подія; 3) способи подолання події. Здобувачка також спостерегла, що концепт *смерть* нерідко сам є початком розгортання інших сценаріїв, реалізуючи когнітивну ознаку “початок нового життя”.

Варто відзначити й доречність додатків до дисертаційної праці, які містять питальник асоціативного експерименту, висвітлюють сполучуваність імені концепту *смерть* та унаочнюють його структуру.

Попри загальну високу оцінку цієї роботи, ґрунтовану на її безсумнівній актуальності, новизні та науково-методологічному рівні, вважаємо за доцільне висловити деякі зауваження й побажання:

1. У першому розділі дисертації окреслено різні потрактування поняття дискурсу, однак позиція самої здобувачки щодо цього питання чітко не висловлена. Хотілося б почути, якого саме погляду дотримується пані Лілія для того, щоб зрозуміти, на якій підставі вона художній дискурс кваліфікує як засіб реалізації концепту (п. 1.4.3), а не як одну зі сфер його реалізації.

2. Л.В. Федорюк для комплексного вивчення структури концепту *смерть* на одному з етапів аналізу надзвичайно доречно застосовує асоціативний експеримент, адже його результати, як зазначає сама здобувачка, “дають змогу побачити, якою мірою змінюється картина світу носія мови з плином часу і під впливом змін, що відбуваються в суспільстві” (с. 102). Експеримент вона проводила протягом 2010–2017 рр., респондентів поділила на 3 вікові групи: 1) 11-17 років; 2) 18-25 років; 3) 26-65 років (с. 69), що є цілком вмотивованим, зважаючи як на схильність поняттєвого, образного та ціннісного складників концепту зазнавати змін, так і на певний вплив вікових особливостей “концептоносіїв” на ці зміни. Однак на формуванні національної специфіки поняттєвого, образного та ціннісного складників концепту неабияк позначаються й соціальні, економічні та політичні чинники, тому, обробляючи заповнені анкети, на нашу думку, варто було б вибудовувати не одне асоціативне поле імені концепту *смерть*, а два: перше – на основі анкет, заповнених до

середини 2014 року, друге – на основі анкет, заповнених з другого півріччя 2014 року. Адже, зважаючи на воєнні події, які відтоді почали відбуватися в нашій країні, є підстави припустити, що асоціативне поле концепту *смерть*, а отже і його структура, змінилися. Такий підхід до опрацювання отриманих даних увиразнив би один із заявлених аспектів дослідження зазначеного концепту – його динаміку.

3. Усі зроблені Л.В. Федорюк узагальнення переконливі та належним чином проілюстровані, проте деякі приклади, на нашу думку, не відповідають заявленим тезам або викликають інші міркування, зокрема:

- у конструкції *спирту на цукроварні – втопитися можна* (с. 78-79) функція лексеми *втопитися* полягає не у вербалізації мотиваційної ознаки концепту *смерть* “гинути”, а в експлікації квантитативної ознаки компонента спирту;

- у реченні *Пом’яніть, пом’яніть покійничка, – і свічка жовто гостроносила обличчя померлого* (с. 83) лексема *померлий* є не дієприкметником, а іменником;

- сполука *інше життя* в реченні *Але це сталося ще в іншому житті, за тих благословенних, як каже один мій знайомий поет, часів, коли я був хронічним алкоголіком* (с. 86) виражає не поняття “існування після смерті”, а поняття “минулий етап життя”;

- з-поміж позитивно оцінюваних інтерперсональних ознак концепту *смерть* здобувачка виокремлює ознаку “турбота”, ілюструючи це прикладом *Треба думати про життя. А смерть сама про нас подбає* (с. 116). Видається, що лексема *подбати* в цьому контексті має іронічну конотацію, і тому вербалізує ознаку “неминучість”;

- сумнівним видається інтерпретувати конструкцію *Готовий до смерті (хе-хе) служити Монсиньйорові – Доктор* (с. 117) репрезентацією метафори “смерть – це служба”, оскільки сполука *до смерті* тут виконує темпоральну функцію;

- ознака “блискавка” у концепті *смерть*, очевидно, представляє не стихію

повітря, як зазначено на с. 126, а стихію вогню;

- незрозуміло, чому прикметник *наглий*, що має значення раптовий (Словник української мови: в 11 т. – Т. 5. – С. 48), кваліфіковано як негативнооцінний маркер концепту *смерть* (*Хтось може позаздрити на золото й знайти в ньому свою наглу смерть* (с. 139)).

4. Одне із завдань, які ставить перед собою дисертантка, полягає у встановленні особливостей “вербалізації образних ознак концепту *смерть* (на матеріалі Новітньої української літератури)” (с. 19). Напевне, варто було б розтлумачити, якого змістового наповнення авторка надає сполучці “Новітня українська література”, адже в літературознавстві нею оперують як синонімом до позначення “українська література ХХ ст.”, а в дисертації залучено до аналізу й твори письменників ХХІ ст.

5. Мовно-стилістичне оформлення дисертації загалом оцінюємо високо, здобувачці можна лише закинути вживання не властивої українській мові конструкції “розуміти під чимось щось” (с. 29, 52, 66 та ін.) замість “розуміти щось як” (наприклад, *розуміє під концептом ментальну одиницю* (с. 29) замість *розуміє концепт як ментальну одиницю*) та форми *типу* замість *на зразок, на взірць, на кшталт*. Натомість заслуговує на схвалення уникання зайвих морфемних наростків у прикметникових суфіксах і вживання форм на зразок *функційний, синтагмальний, парадигмальний, лінгвокультурологійний, міфологійний* тощо. Радимо пані Лілії поширити цю тенденцію й на інші частини мови та послуговуватися формами *функціювати й функціювання* замість *функціонувати й функціонування*.

Висловлені зауваження, побажання й міркування не впливають на загальну високу оцінку опонованої роботи, адже не стосуються її теоретико-методологічного підґрунтя. Дисертаційна праця Л.В. Федорюк є самостійним та актуальним дослідженням. Отриманим результатам, безумовно, притаманна наукова новизна, теоретична й практична цінність: вони репрезентують комплексний аналіз концепту *смерть* з детальним висвітленням його мотиваційного, поняттєвого, образного, символного, ціннісного й

асоціативного складників та сприяють викінченому оформленню концепту *смерть* як одного з основних сегментів української когнітивно-мовної картини світу, матеріали дослідження можуть бути використані в лексикографічній практиці й у викладанні лінгвокультурологічних дисциплін у вищій школі.

Зміст автореферату цілком віддзеркалює основні теоретичні положення й проведений шестиетапний аналіз концепту *смерть*, викладені в дисертації. Результати дослідження достатньо апробовані.

Зважаючи на все вищезазначене, можемо констатувати, що дисертаційна праця “Концепт *смерть* в українській когнітивно-мовній картині світу: структура, статика і динаміка” відповідає вимогам пп. 9, 11, 12, 13, 14 “Порядку присудження наукових ступенів” № 567, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року зі змінами, внесеними згідно з постановами Кабінету Міністрів України № 656 від 19 серпня 2015 року та № 1159 від 30 грудня 2015 року, а її авторка Лілія Владиславівна Федорюк заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.01 – українська мова.

Офіційний опонент –
кандидат філологічних наук,
докторант кафедри української мови та
прикладної лінгвістики Інституту філології
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

Н. В. Кобченко

